

13

שמע ישראל

לימודי תנ"ך בהתכתבות

בין נבואה להיסטוריה

אמת מהי?

אף ששאלה זו עשויה להישמע תמוהה, אחריה מתוך הנחה שאנו יודעים מהי, היא מביעה את הבלבול והספקנות שלנו באשר לאמת. בלבול זה נובע ממגוון הדתות והאמונות הסובבות אותנו, הגורמות לנו לתהות אם בכלל יש אמת, ואם כן, מהי והיכן היא נמצאת. הספקנות מטילה ספק בקיומה של האמת. על פיה, אין כל אמת אובייקטיבית.

התשובה מצויה בתנ"ך, המבהיר מפורשות כי: "יהנה אלהים אמת הוא." (ירמיה י:). התנ"ך מעיד כי האמת שרירה וקיימת, ומזוהה עם האלוהים. למעשה, האמת נחשבת אחת מי"ג מעלותיו של אלוהים, הנמנות בספר שמות לד:ו (פסוק הנכלל בתפילות ראש השנה ויום כיפור). מעניין לציין כי מעלה זו היא השביעית ברשימה, וממוקמת בדיוק במרכז.

התנ"ך הוא יצירת המופת הנפוצה והאוניברסלית ביותר שידעה האנושות, האמת היא מעלה אלוהית, ולכן אינה נובעת מתוכנו אלא ממקור חיצוני – מאלוהים. מכך עולה שאל לנו לחפש התרבות של עמים רבים ובדתות השונות.

מאת: ד"אק דוקאן
מאנגלית: שולמית גלאור

שמע ישראל - לימודי תנ"ך בהתכתבות
הוצאת "חיים ושלום"
ת.ד. 592, ירושלים, 94186

בני, תורת אל תשכח; ומצויתי, יצר לבן. כי ארך
ימים, ושנות חיים ושלום, יוסיפו לך. משלי ג:אב,

כל הזכויות שמורות: אין להעתיק, לאחסן או להעביר נתונים בכל צורה או אמצעי, אלקטרוני מכני,
צילום, הקלטה, או אחר ללא רשות מוקדמת מבעלי הזכויות. Shabbat Shalom © 2006

שבע שאלות

הערות אישיות

בין נבואה להיסטוריה

1. כיצד הזדהה אלוהים בפני משה?

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-מֹשֶׁה, אֲהִיָּה אֲשֶׁר אֲהִיָּה; וַיֹּאמֶר, כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲהִיָּה, שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם." (שמות ג:יד)

* "אהיה אשר אהיה..." השיב הקדוש ברוך הוא למשה. לך ואמור לבני ישראל: 'בקרבכם הייתי בהיותכם עבדים ובקרבכם אהיה בעת שעבודכם למלכויות...' רב יצחק מבאר: 'אמור להם: 'אני הייתי, אני הוה, ואני אהיה לעתיד לבוא.'" (בר. ט, א).

2. איזה מסר הועבר באמצעות חלק מן השמות המקראיים שניתנו לגיבורי התנ"ך?

"וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ, כִּי הוּא הָיְתָה, אִם כָּל-חַי." (בראשית ג:כ).
 (השוו עם השמות הבאים: "נוח" (בראשית ה:כט); "אבר[ה]ם" (בראשית יז:ה); ו"שאר ישוב" (ישעיהו ז:ג)).

* "ארבעה דברים קובעים גזר דינו של אדם, ואלו הם: צדקה, תפילה, תשובה, ושינוי השם." (ראש השנה טז, ב).

* "רב יוסי אומר: 'אבותינו העניקו שמות שנשאו מסר לגבי גורלם. לפיכך, הם ידעו מראש את העתיד.'" (בראשית רבה לז:י).

3. מהי אכן הבוחן לנבואה אמיתית הנובעת מאלוהים?

"הַנְּבִיא, אֲשֶׁר יִנְבֵּא לְשִׁלּוּם - בְּבֹא, דְּבַר הַנְּבִיא, יִוָּדַע הַנְּבִיא, אֲשֶׁר-שָׁלַחוּ הָיְתָה בְּאֵמֶת." (ירמיהו כח:ט).

שבע שאלות

הערות אישיות

4. מדוע הצליחו נביאי ישראל לנבא את העתיד?

"כי לא יעשה אדני יהוה דבר, כי אם גלה סודו, אל-עבדיו הנביאים."
(עמוס ג:ז).

* "הוא [אלוהים] מגלה עמוקות ונסתרות, יודע את אשר בחושך והאור שוכן עימו." (דניאל ב:כב). (השוו עם פס' כט, ל).

5. מהי עמדת התנ"ך בנוגע להגדת עתידות ממקור שאינו אלוהי?

"וכי-יאמרו אליכם, דרשו אל-האבות ואל-הידענים, המצפצפים, והמנהגים: הלא-עם אל-אלהיו ידרש, בעד החיים אל-המתים. לתורה, ולתעודה; אם-לא יאמרו בדבר הזה, אשר אין-לו שחר." (ישעיה ח:יט, כ).
(השוו עם דניאל ב:יא).

* "אלוהים מגן על אדם הנמנע מעיסוק בניחוש עתידות." (גד. לב, א).

6. עד כמה הרחיק לכת הנביא דניאל בראיית הנולד?

"אחריך תקום מלכות אחרת, נחותה משלך, ומלכות שלישית אחרת של נחושת, אשר תשלוט בכל הארץ." (דניאל ב:לט).
"ובימי המלכים האלה יקים אלוהי השמיים מלכות שלא תחרב לעולם. מלכות זו לא תעבור לעם אחר. היא תמורר ותכלה את כל המלכויות האלה, והיא תעמוד לעולמים." (דניאל ב:מזד). (השוו עם דניאל ז:יז, יח).

* "דניאל ויעקב הם היחידים שה' גילה להם את אשר יתרחש בקץ העיתים." (מדרש שוחר-טוב, לא:ז).

7. מה מייצגות המתכות בדניאל ב', ומה מייצגים בעלי החיים בדניאל ז'?

"אתה [נבוכדנצר] המלך, מלך המלכים, אשר אלוהי השמיים נתן לך את המלכות, את החוסן, את הגבורה ואת הכבוד. ובכל מקום אשר שוכנים

שבע שאלות

הערות אישיות

בו בני אדם, חיית השדה ועוף השמיים, נתן בידך והשליטך על כולם – אתה הוא ראש הזהב. אחר כך תקום מלכות אחרת נחותה משלך, ומלכות שלישית אחרת של נחושת, אשר תשלוט בכל הארץ. ומלכות רביעית תהיה חזקה כברזל. ומפני שהברזל משבר, מכתת ומרוצץ הכול, כן תפורר ותשבר מלכות זו את כל אלה. (דניאל ב:לז-מ).

“ארבע החיות הגדולות הללו הן ארבעה מלכים שיקומו בארץ.”
(דניאל ז:יז).

8. איזו מלכות שקמה עלי-אדמות מיוצגת על ידי הזהב בדניאל ב' ועל ידי האריה בדניאל ז'?

“ראש הצלם זהב טהור, חזהו וזרועותיו כסף, בטנו וירכיו נחושת.” (דניאל ב:לב). (השוו עם פס' לז, לח).

“הראשונה – כאריה וכנפי נשר לה; רואה הייתי עד אשר נמרטו כנפיה ונישאה מן הארץ, ועל רגלים הועמדה כאדם, ולב אנוש ניתן לה.” (דניאל ז:ד). (השוו עם דניאל ד:ד).

“הנה כאריה יעלה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן, אֶל-נְוֵה אֵיתָן - כִּי-אֶרְגֵּעַה אֶרְיָצֵנוּ מֵעֲלֶיהָ, וּמִי בָּחוּר אֲלֶיהָ אֶפְקֹד: כִּי מִי כְמוֹנִי, וּמִי יַעֲיִדֵנִי, וּמִי-זֶה רֹעֶה, אֲשֶׁר יַעֲמִד לְפָנָי.” (ירמיהו מט:יט). (השוו עם פס' כב).

“כּוֹס-זָהָב בְּבֶל, בְּיַד-יְהוָה - מִשְׁכַּרְתָּ, כָּל-הָאָרֶץ: מִיִּנְהָ שְׁתוּ גוֹיִם, עַל-כֵּן יִתְהַלְלוּ גוֹיִם.” (ירמיהו נא:ז). (השוו עם ישעיהו יד:ד).

* “האריה מסמל את בבל.” (בראשית רבה יג:ה).

* “האריה מסמל את כוחה הכביר של מלכות בבל. הנשר המגביה-עוף מסמל את גאווותם הרבה של הבבלים... (השוו עם ישעיהו יד:יב-יד) ...כנפי הנשר מייצגים את העוצמה ואת המהירות הרבה שהיו סימן ההיכר של הבבלים.” (מעייני הישועה ח:ב).

9. איזו מלכות שקמה עלי אדמות מיוצגת על ידי הכסף בדניאל ב' ועל ידי הדוב בדניאל ז'?

שבע שאלות

הערות אישיות

"אחריך תקום מלכות אחרת נחותה משלך, ומלכות שלישית אחרת של נחושת, אשר תשלוט בכל הארץ." (דניאל ב:לט).

"פֶּרֶס- נפרסה מלכותך וניתנה לְמִדְיָוּפֶּרֶס." (דניאלה:כח). (השוועס:ו;ח:כ).

"והנה חיה אחרת, שנייה, דומה לדוב, ולצד אחד הועמדה, ושלוש צלעות בפיה בין שיניה, וכך אמרו לה: 'קומי אכלי בשר הרבה!'" (דניאל ז:ה).

"וְאִשָּׁא עֵינַי, וְנִאְרָאָה, וְהִנֵּה אֵיל אֶחָד עֹמֵד לְפָנַי הָאֵבֶל, וְלוֹ קַרְנַיִם; וְהַקְרְנַיִם גְּבוּהוֹת, וְהָאֶחָת גְּבוּהָ מִן הַשְּׁנַיִת, וְהַגְּבוּהָ, עֲלָה בְּאַחַרְנָה." (דניאל ח:ג).

* "חזה הכסף שנמצא מתחת לראש מיוחס לאנשי מדי ופרס, שיבאו אחרי מלכות בבל." (רש"י, מקראות גדולות על דניאל ב:לט).

* "והנה חיה אחרת, שנייה, דומה לדוב..." (דניאל ז:ה). על פי חז"ל, הדוב מיוחס לפרסים: "אמר רב יונה: 'אלו פרסים שאוכלים ושותים כדובים, מסורבלים כדובים, מגדלים שיער כדובים, ואין להם מנוחה כדובים.'" (קידושין עב א; השו"ע עב ע"ב).

10. איזו מלכות ארצית מיוצגת על ידי הנחושת בדניאל ב' ועל ידי הנמר בדניאל ז'?

"הצלם הוא - ראשו זהב טהור, חזהו וזרועותיו כסף, קרביו וירכיו נחושת." (דניאל ב:לב). (השו"ע פס' לט, יחזקאל כז:ג).

"אחרי כן הייתי רואה והנה חיה אחרת - כנמר, אשר לה על גבה ארבע כנפיים של עוף, וארבעה ראשים היו לה ושלטון ניתן לה." (דניאל ז:ו). (השו"ע עם חבוק א:ח).

* "איתן כנחושת - מיוחס לאלכסנדר הגדול ולירושיו." (רש"י, מקראות גדולות על דניאל ב:לט).

11. איזו מלכות ארצית מיוצגת על ידי היסוד הרביעי - הברזל, המוזכר בדניאל ב', ועל ידי החיה בעלת עשר הקרניים בדניאל ז'?

שבע יבנה

"ומלכות רביעית תהיה חזקה כברזל. ומפני שהברזל משבר, מכתת ומרוצץ הכול, כן תפורר ותשבר מלכות זו את כל אלה." (דניאל ב:מ).

"אחרי כן רואה הייתי בחזיונות לילה, והנה חיה רביעית, נוראה ואימתנית וחזקה מאוד, ולה שיני ברזל גדולות; אוכלת וכותשת, והשאר רומסת ברגליה, והיא שונה מכל החיות שקדמו לה, ועשר קרניים לה." (דניאל ז:ז). (השוו עם פס' כג, כד; ישעיהו ו:יג).

* "אוכלת וכותשת... והשאר רומסת..." רב יונה אומר: 'הכוונה לרומא, אשר כוחה הרב נודע בעולם כולו.' (עבודה זרה ב, ב).

12. איזה כוח רוחני ינבע מן החיה הרביעית?

"ואשר ראיתי את הרגליים והאצבעות, שחלקן חרס היוצר, וחלקן ברזל; הוא שתהיה זו מלכות מחולקת: מחוזקו של הברזל יהיה בה, מפני שראיתי ברזל מעורב בחרס הטיט." (דניאל ב:מא). (השוו עם ישעיהו סד:ח).

"מסתכל הייתי בקרניים, והנה קרן אחרת, זעירה, צמחה ביניהן ושלוש מן הקרניים הקודמות נעקרו מלפניה. והנה עיניים כעיני אדם היו בקרן זו, ופה מדבר גדולות." (דניאל ז:ח). (השוו עם פס' כ, כד, כה; ישעיהו יד:ג-יד).

13. כמה זמן תחזיק המלכות הרביעית בכוחה הרוחני?

"ובימי המלכים האלה יקים אלוהי השמיים מלכות שלא תחרב לעולם. מלכות זו לא תעבור לעם אחר. היא תפורר ותכלה את כל המלכויות האלה, והיא תעמוד לעולמים." (דניאל ב:מזד).

"רואה הייתי והקרן היא עשתה מלחמה עם הקדושים ויכלה להם." (דניאל ז:כא).

* "ובימי המלכים הללו... בשעה שמלכות רומי תעמוד עדיין על כנה... 'אלוהי השמיים יקים מלכות', זוהי מלכותו של הקדוש ברוך הוא, שלא תחרב לעולם, זוהי מלכותו של המלך המשיח." (רש"י, מקראות גדולות על דניאל ב:מזד).

הערות אישיות

שבע שאלות

14. איזו מלכות מיוצגת על ידי האבן בדניאל ב', ועל ידי בן האדם בדניאל ז'?

"וראית אבן שנעקרה שלא בידי אדם, והכתה את הצלם על רגליו העשויות ברזל וחרס, ושחקה אותן לאבק." (דניאל ב:לד). (השוו עם פס' לה; ישעיהו כו:ד; מז:ח; תהילים יח:ג).

"רואה הייתי בחזיונות לילה, והנה עם ענני השמים בא אחד הדומה לבן אדם, ועד עתיק הימים הגיע, ולפניו קרבוהו." (דניאל ז:יג). (השוו עם פס' יד, כו, כז; ישעיהו יט:א; תהילים יח:י-יג).

* "זהו המלך המשיח, אשר יבוא יום אחד וימלוך מקצה אחד של הארץ ועד לקצה השני, ככתוב בדניאל ב:לה, זוהי 'האבן אשר תכה את הצלם, תהפוך להר גדול ותמלא את הארץ כולה.'" (פרקי רב אליעזר פרל, ב).

15. אילו לקחים רוחניים, ואפילו היסטוריים, נפיק מלימוד נבואה זו?

"ובימי המלכים האלה יקים אלוהי השמיים מלכות שלא תחרב לעולם. מלכות זו לא תעבור לעם אחר. היא תפורר ותכלה את כל המלכויות האלה, והיא תעמוד לעולמים." (דניאל ב:מז). (השוו עם דניאל ב:כא, מז).

* "בהגותו ביקום, הגיע [אברהם] למסקנה כי חייב להיות כוח עליון אשר נמצא מעל כל הכוחות הגלויים לעין, שמושל על היקום ומכוון את מהלכו." (מעשה אברהם, לז-לט).

הערות אישיות

שבע שאלות

הערות אישיות

בין נבואה להיסטוריה

כאשר חושבים על נבואה, חושבים על העתיד. ואולם, אין להבין את מהות הנבואה כהגדת עתידות או לקשר אותה לנוסטרדאמוס, אלא לראות בה אמצעי שדרכו אלוהים מתגלה אלינו. חשוב לציין כי כאשר אלוהים השיב למשה, שביקש לדעת את שמו, הוא הצהיר כי שמו הוא: "אֶהְיֶה". גם השם "יהוה", שמו של האלוהים, הכולל את כל אופני ההווה: היה, הווה, יהיה ויהווה, מרמז על העתיד. האופנים "יהיה" ו"יהווה" מופיעים בזמן עתיד, ומשמעם: "הוא יהיה", ו"הוא יגרום שיהיה". התגלות זו הפיחה תקווה רבה בבני ישראל, שהיו עבדים במצרים. משתמע ממנה כי אלוהים אינו רק מוצג מוזיאוני או תוצר של מסורת תרבותית, ואף לא רק אלוהי ההווה, אלוהים של חוויה קיומית סובייקטיבית. אלוהים הוא גם ובעיקר, אלוהי העתיד. הצהרה זו חשובה, משום שהיא מבהירה לנו כי ההיסטוריה, שנראית כמתנהלת באופן עיוור, אקראי וללא יד מכוונת, מכוונת למעשה על ידי אלוהים העוקב אחר כל התרחשויותיה. אכן, מהלך ההיסטוריה נובא על ידי נביאי התנ"ך שהותירו אחריהם נבואות, חלקן מפורטות ביותר. ואולם, מידע זה לא הוענק לנו כדי לעורר את סקרנותנו או לרגש אותנו ברעיונות מרעישים. הנבואה ניתנה כדי לשמש ציון דרך שיפיח בנו תקווה ויחזק את ביטחוננו בכך שאלוהים קיים, וכי המילה האחרונה שייכת לו.

חלום המלכויות

חלומי של נבוכדנאצר מרחיק לכת הרבה מעבר לימי מלכותו: הוא עובר מן הווה לעתיד עד לאחרית הימים. בימינו ניתן להתחקות במבט לאחור אחר מבטו של הנביא לאורך ההיסטוריה. ביכולתנו לבאר את החלום תוך הקבלתו להתרחשויות היסטוריות, ובדיקה ואימות דברי הנביא אל מול המציאות ההיסטורית. השפה בה מתואר החזון מובנת למלך למדי. יש להניח כי האסטרולוגים הצליחו לפענח את החלום בשעה שתוכנו נודע להם. בתרבויות המזרח התיכון העתיק השתמשו בצלם בדמות אדם כדי לייצג את גורל העולם. האסטרולוגים במצרים הרבו להשתמש בצלם כזה.¹ זאת ועוד, למספר 4 נודעה חשיבות רבה, משום שאנשי העולם העתיק סימלו באמצעותו את הממד הארצי (דניאל ז': ב; יא:ד; יחזקאל לז:ט; התגלות ז:א; כ:ח).² החלום מעלה שני מערכים: מערך המתכות (דניאל ב: בלא-לג), ומערך האבן (פס' לד, לה). עתה נותר לנו לתהות

1. Andre J. FestugiPre, La Revelation d'Hermes Trismegiste (Paris: 1950), vol. 1 pp. 92, 93.

2. See the oracles of Persia and of Babylon in James B. Pritchard, ed. The Ancient Near East. Supplementary Texts and Pictures Relating to the Old Testament (Princeton: 1969), pp. 606, 607; see also the Greek poet Hesiod of the eight century B.C.E. (Works and Days 109-180), and even the Latin poet Ovid (Metamorphoses 1. 89-414).

התנ"ך משתמש במילה "יוון" שציינה במקור את ה"יוון", הוא הובר של הינה, ורמזה נראה עלינו הדואר שהוזכר באיי יוון, ממנו זה נגזר השם יוון (שעליו חכט:ט; מא:מא; מ:ט; ירמיהו יח:ב; יט:א; איכה ד:ב; אלה הרומיים ט:כא. מקראות גדולות. 1286-1294. Felix M. Abel, Geographie de la Palestine [Paris: 1967], pp. 259, 260). Virgil Aeneid 7. 742, 743. Lucretius De Rerum Natura 5. 1286-1294.

על משמעותן של ארבע המתכות, ושל האבן שנעקרה ממקומה, ועתה היא אופפת את החלל כולו שהכיל לפנייה את המתכות. ביאורו של דניאל לחלום נבוכדנאצר מחזק ומפתח את כל הדברים הללו.

א' הצלם

ראש הזהב. נבוכדנאצר לא נזקק לדניאל כדי להבין כי ראש הזהב מסמל את מלכותו שלו. רשימות המתכות המופיעה בסדר יורד, מן הראש ועד בהונות כף הרגל, והאירועים הבאים לאחר מכן, שתוארו בתהליך ההרס שזורעת האבן, מרמזים על התקדמות כרונולוגית. לכן, נבוכדנאצר היה יכול להסיק כי הראש ייצג את השלב הראשון, במיוחד משום שהמילה "ראש" בעברית ובארמית משמעה "תחילה", "ראשית". זאת ועוד, הזהב היה המתכת הנפוצה ביותר בבבל. ההיסטוריון היווני הרודוטוס שהגיע לבבל, הביע את השתאותו מן השימוש הפזרני שנעשה בזהב במקדשים ובהיכלות. קירות, פסלים וחפצים אחרים עשויים זהב טהור העידו על עושרה המופלג ותפארתה של אימפריית בבל. (הרודוטוס א. 181, 183; ג. 7-1). הנביא ירמיהו השווה את בבל לכוס זהב (ירמיהו נא:ז). דניאל מרחיב בנידון בפרשנותו ואומר: **אתה [נבוכדנאצר] המלך, מלך המלכים, אשר אלוהי השמיים נתן לך את המלכות, את החוסן, את הגבורה ואת הכבוד. ובכל מקום אשר שוכנים בני אדם, חייית השדה ועוף השמיים, נתן בידך והשליטך על כולם – אתה הוא ראש הזהב.** (דניאל ב:לז, לח).

החזה וזרועות הכסף. אחרי מלכות בבל תקום מלכות נוספת, נחותה מקודמתה, כפי שהחזון מציג זאת בבהירות רבה באמצעות מתכת יסוד אחרת: הכסף, הנחשב פחות בערכו בהשוואה לזהב. דניאל אף מצהיר בבירור: **"אחריך תקום מלכות אחרת נחותה משלך..." (דניאל ב:לט).** המלכות שתקום אחרי מלכות בבל היא מלכות מדי ופרס.

דניאל שב וחוזר על אותו הביטוי בתיאור המלכות שתקום אחרי מלכות בבל. (דניאל ה:כח; ו:ח; ח:כ). מאה שנה לאחר מכן מאמתת מגילת אסתר את הדבר. (אסתר א:ג). על אף שמלכות מדי ופרס השתרעה על שטח גיאוגרפי נרחב יותר, היא הייתה נחותה יותר מבחינה תרבותית מממלכת בבל. למעשה, הכובשים, בני פרס ומדי, אימצו את תרבות בבל שהייתה המתוחכמת והמתקדמת ביותר באותם ימים.

ההתייחסות למתכת היסוד, כסף, מרמזת על המאפיין העיקרי של המלכות הבאה. הפרסים השתמשו בכסף במערכת המיסוי שלהם. על פי הרודוטוס, המושלים נדרשו לשלם את המס שהוטל עליהם בכירות כסף. (הרודוטוס ג. 89-95). רק מושלי הודו שהיו עשירים יותר נדרשו לשלם את המס בזהב.

שמע ישראל

הערות אישיות

שבע שאלות

הערות אישיות

וגם אז, רשויות המיסים קבעו את ערכו של הזהב על פי ערך הכסף. באותה תקופה שימש הכסף בתור קנה-המידה התקני לקביעת מדדים כספיים בקרב הפרסים. מבחינה כללית יותר, יסוד הכסף איפיון מלכות זו משום שהעיד על עושרה הרב, שהביא להעצמת כוחם ושלטונם של מלכי פרס (דניאל יא:ב). אכן, ההיסטוריה מעידה כי הם היו ה"עשירים ובעלי השררה" של אותה תקופה. הרודוטוס מעיד כי דריש נהג "להרוויח מכל דבר ומכל אדם." (הרודוטוס ג. 89). שלטונה הריבוני של אימפריית פרס נמשך מנפילת בבל בשנת 539 לפני הספירה, ועד לתבוסתו של המלך הפרסי האחרון, דריש השלישי, בידי צבאות יוון ומקדוניה בשנת 331 לפני הספירה.

הבטן וירכי הנחושת. הנחושת מסמלת את המלכות הבאה: מלכות יוון בעלת העוצמה הצבאית. היוונים היו מומחים בשימוש במתכת זו. הנביא יחזקאל מאזכר את הנחושת בתור אמצעי החליפין העיקרי בקרב היוונים (יחזקאל כז:ג).³ בנוסף, צבא יוון השתמש בנחושת ליצירת שריונים, קסדות, מגינים ואפילו כלי נשק. ידוע כי כאשר פרעה פסמטיך הראשון נועץ במגיד העתידות של לאטון וביקש לדעת כיצד לנקום באויביו הפרסים, התשובה שקיבל הייתה: "הנקמה תבוא מן הים, מידי אנשי הנחושת." השליט המצרי התייחס בספקנות מסוימת לתשובה, עד ליום שבו הגיעו צבאות יוון העטויים שריוני נחושת-קלל אל חופי מצרים, לאחר שספינות הצי שלהם נטרפו בים. כאשר השליט המצרי נוכח בהתגשמות הנבואה, הוא כרת איתם ברית כדי להסתייע בהם במלחמתו נגד אויביו. (הרודוטוס ב' 153, 154).

בנוסף לקונוטציה של התנוונות, המקושרת לזהב ולכסף, מרמזת הנחושת גם על כיבוש. שריוני הנחושת של חיילי צבא יוון עמדו בניגוד חד לאריגים הגסים שמהם נתפרו מדיהם של חיילי פרס ומדי. (הרודוטוס ז' 61, 62).

גלי הברזל. החלום הנבואי מנבא על עידן הברזל שיבוא עם תום עידן הנחושת. הנחושת שימשה את היוונים כשם שהברזל שימש את הרומאים. משוררי השפה הלטינית העידו על המעבר מן השימוש בנחושת לברזל. וירג'יל מתאר את צבאות העבר כמחומשים במגנים וכלי נשק העשויים נחושת: "נצנוצי נחושת מבזיקים ממגניהם, ניתזים מחרבותיהם."⁴ בדומה, לאטס משווה בין הנחושת לברזל: "השימוש בנחושת נודע לפני הברזל... בני האדם גדשו את אדמתם בנחושת... העירו את גלי המלחמה באמצעותה."⁵

קטעים מסוג זה בספרות הלטינית של ימי קדם מעידים כי המעבר מנחושת לברזל הקביל לשקיעתה של קיסרות יוון ולעלייתה של קיסרות רומי. בהתחשב בהיסטוריה, הצבא הרומי היה "צבא של ברזל", משום שהתחמש במגינים,

3. התנ"ך משתמש במילה "יוון" שציינה במקור את ה"יוון", הוא הזכר של היונה, ורומה כנראה על יוני הדואר שהוחזקו באיי יוון. ממונת זה נוגר השם יוון המצויין את יושבי האיים הללו. (Felix M. Abel, Geographie de la Palestine [Paris: 1967], pp. 259, 260).

4. Virgil Aeneid 7. 742, 743.

5. Lucretius De Rerum Natura 5. 1286-1294.

שבע עשרה

הערות אישיות

קסדות וכלי נשק העשויים ברזל, במיוחד בפילום, חנית ברזל ששימשה גם ככידון. ואולם, דניאל התכוון להצביע בתיאוריו על משהו עמוק יותר. הברזל אף מסמל "עוצמה" (פס' מא) וכוח, אשר "משבר, מכתת ומרוצץ הכול" (פס' מ). אריכות ימים מהווה אף היא סימן לחוזק. תקופת השלטון הרומי ארכה 500 שנה, הרבה יותר ממשיך תקופת השלטון הקודם. לאחר מכן נכנעה רומי לפולשים הברבריים. אודאסט, המצביא הטבטוני, הדיח מכס המלוכה את הקיסר האחרון בשנת 476.

לגלי הברזל והחרס. אם נשפוט לפי אורכו של הקטע – למעלה ממחציתו (פס' מא-מג) דנה בנושא – נראה כי האירועים המתוארים בו עוררו עניין רב בנביא. הטקסט אינו מתאר את המלכות החדשה כנבדלת ממלכות הברזל שקדמה לה. להפך, זו עדיין המלכות הרביעית, כפי שמציינים שרידי הברזל.

ואולם, יסוד חדש, יסוד החרס, מתערבב ביסוד הישן, הברזל. ניתן לפרש עירוב מוזר זה בשלושה מישורים:

① מדובר ב"מלכות מחולקת" (פס' מא). לקשר שבין הברזל לחרס נלווית כאן משמעות שלילית. עירוב הברזל בחרס הטיט מרמז על חלוקה. עובדה זו חשובה במיוחד, משום שהפילוג מתרחש מיד לאחר תקופה שהתאפיינה באחדות. מבט לאחור אל דפי ההיסטוריה מאמת התרחשות זו. אכן, מאז נפילת קיסרות רומי נזקקים אזורי שליטתה לאחדות, ואם עלינו להאמין לדברי הנביא, הדבר לא יתרחש לעולם.

② "מקצת המלכות [הרביעית] תהיה חזקה, ומקצתה תהיה שבירה." (פס' מד). פסוק זה מתייחס לברזל ולחרס כאל יסודות שונים לחלוטין, המסמלים איכויות שונות. הברזל מקושר לחוזק; החרס מקושר לשבירות ולחולשה. המלכות המפולגת עתה, משלבת בתוכה באופן לא אחיד יסודות חזקים וחלשים. אזור שלטונה של האימפריה הרומית לשעבר מהווה עתה מקבץ של מדינות חזקות וחלשות, עשירות ועניות.

השימוש המקראי במילה "חרס" מתלווה תמיד להקשר של "קדר", ומעורר בנו מחשבה על היותנו "כחרס ביד היוצר", דהיינו בידי הבורא.⁶ לפיכך, למילה "חרס" בכתבי הקודש יש קונוטציה רוחנית חזקה. יש לנו סיבות טובות להאמין כי החרס המצוי בבסיס הצלם מייצג כוח שונה, כוח שטבעו רוחני, למרות שהוא מקושר לכוח פוליטי שאותו מסמל הברזל. ברמה ההיסטורית, משמעות הדבר היא שבעקבות התפוררותה של האימפריה הרומית ישלוט באזור שלטון חדש, שלטון דתי, שיהיה קשור פחות או יותר לכוחה הפוליטי של רומי. שלטון דתי-פוליטי זה אמור להתקיים גם בימינו, משום שהכתוב מדבר על הישרדותו עד אחרית הימים.

6. ישעיהו כט:טו; מא:כה; מד:ט; ירמיהו יח:ב; יט:א; איכה ד:ב; אל הרומיים ט:א.

שבעת האצות

הערות אישיות

3 המלכות הרביעית תורכב מאנשים שונים שלא יהיו מאוחדים כעם אחד: "ואשר ראית ברזל מעורב בחרס הטיט, הוא שאף על פי שיתערבו זה בזה בזרע אנוש, לא יהיו דבקים זה בזה, כשם שהברזל אינו מתערב עם החרס". (פס' מג). ואולם, עתה הקשר חיובי יותר ומרמז על ניסיונות גישוש לכריתת ברית בין שני "היסודות השונים". ואז, "בימי המלכים האלה יקים אלוהי השמיים מלכות..." (פס' מד).

בנוסף, תקופה זו היא התקופה היחידה בחזון שבה מתרחש אירוע כלשהו. עד כה התמקדו ביאוריו מלאי ההשראה של הנביא על מצבה וטיבה של המלכות הרביעית: היא תהיה "מחולקת" (פס' מא); "מקצת המלכות תהיה חזקה", ו"מקצתה שבירה" (פס' מב). בשעה ששני מאפיינים אלו מתארים מצב שימשך עד הקץ, הפעולה המתוארת בשלב זה תתרחש באחרית הימים. השאיפה לאחדות המאפיינת את אחרית הימים רלוונטית גם בימינו, אולי יותר מתמיד. בהיסטוריה האנושית לא נעשו עד כה ניסיונות חובקי-עולם רבים כל כך להשגת אחדות. שאיפה זו מהווה מאפיין מובהק בפוליטיקה של זמננו. לראשונה חשים המעצמות והגופים השולטים בעולם בצורך להתמזג ולהתאחד, דבר המביא לעידוד כריתת בריתות שונות בכל הרמות: ברמה הפוליטית, לדוגמה, נאט"ו, האו"ם, וכו'; ברמה הכלכלית, קואליציות כגון השוק המשותף של הקהילה האירופאית, אופ"ק ועוד; ואפילו ברמה הדתית-רוחנית, לדוגמה, התנועה לאיחוד הכול-נוצרי, ותנועות פוליטיות-דתיות אחרות. ואולם, לאחרונה זממה האנושות ברית נועזת יותר. מאז נפילת הקומוניזם, מעצמות העולם אינן מסתפקות עוד בקואליציות יבשתיות או אידיאולוגיות, ומעזות לחלום ולשאוף לפוליטיקה כלל-עולמית, דהיינו, לכינון סדר עולמי חדש. הייתכן כי הנבואה מתייחסת לימינו אנו?

ב' האבן

עתה אנו מגיעים לחלק החשוב ביותר בחזון. זהו החלק הגדול ביותר בחלום המלך נבוכדנאצר, ונראה כי הוא מהווה נקודת מפגש המלכדת את הכול. מדובר בביאור החלום, המופיע בחלקו השני ומחולק לשני חלקים, בדומה למצג החלום שלעיל. בפתח דבריו מציג דניאל את ביאורו מתוך התייחסות ל"אלוהי השמיים", אשר מעניק למלכים את ריבונותם (דניאל ב:לז). בדומה, הוא פותח את החלק השני בדבריו באזכור "אלוהי השמיים", אשר עתיד להקים מלכות שלא תיחרב לעולם (פס' מד). הקבלה סגנונית זו בפתחת דבריו מעמידה בברור את שני חלקי החלום זה מול זה. בחלק הראשון, ניתנת השליטה על הממלכות לבני האדם. בחלק השני, "אלוהי השמיים" הוא זה שיכונן את המלכות האחרונה, אשר תיוותר תחת שלטונו. למעשה, מלכות זו אינה דומה כלל למלכות הארצית הקודמת.

ההבדל היסודי הטמון ביניהן קשור לעובדה שמלכות ה' נובעת ממקום

שבע מלכות

הערות אישיות

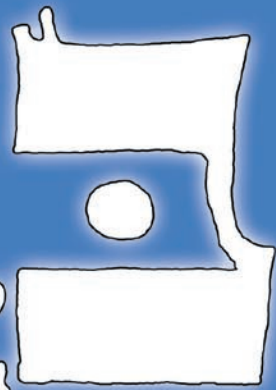
אחר: האבן שנחצבה ונעקרה מן ההר מתעצמת לאחר השלמת משימתה, והופכת שוב ל"הר גדול" (פס' לה). החפיפה הקיימת בין מקורה של מלכות זו (האבן שנעקרה והכתה את הצלם) לבין התוצאה (דהיינו, הפיכת האבן להר גדול שימלא את הארץ כולה, יכונן מלכות חדשה ויעמוד לעד), מעידה בברור כי טבעה של מלכות זו הוא אלוהי. דבר מן הסדר הישן לא ייוותר על כנו.

לבסוף, המלכות החדשה "תעמוד לעולמים", כלומר, לא תיחרב לעולם (פס' מד). האימפריות השונות שעלו לשלטון בעולם, שלטו זמנית; בסופו של דבר כולן התמוטטו. מצד שני, המלכות האחרונה תתקיים לנצח נצחים. הנצחי מביס את החולף. ניתן אפילו לבחון ולהעריך את הניגוד הקיים בין שני הסדרים הללו על פי ממדיהם. הצלם, ענקי ככל שהיה, התגמד לעומת האבן, אשר "מילאה את כל הארץ". (פס' לה). האינסופי גובר על הזמני והמוגבל.

מלכות השמיים תשתרע על פני העולם כולו ותיותר על כנה לנצח. רעיון זה נבצר מבינתנו. לכן, קל ללכת שולל אחר דעותיהם של תיאולוגים ופילוסופים, שמבטלים את ההיבט המיתולוגי של הרעיון הנבואי בדבר מלכות השמיים. כתוצאה מכך, מלכות השמיים "לובשת" פרופורציות סבירות יותר ונתפסת כנכסיה, כעם, כ"אני" שזכה להארה, וכו'.

על פי השקפות מסורתיות ביהדות, המלכות האחרונה מסמלת את כל תקוות ישראל. לא ייתכן שהיא תהיה נתונה תחת שליטה אנושית, שכן היא תהיה מלכותו של המלך המשיח. רש"י ואבן עזרא, שהלכו בעקבות פרשנים קדומים, ראו בה את "מלכות המלך המשיח".

לא קשה להכיר במהימנות ההיסטורית של נבואת דניאל. בסמלים ובדימויים המופיעים בה, ניתן לזהות בנקל את מלכות בבל, מלכות פרס ומדי, מלכות יוון ומלכות רומי. ייתכן גם שנשתכנע כי אלוהים הוא זה ששלח את החלום לנבוכדנאצר, ואף הסכים עם השגתו של המלך, אשר הצהיר כי אלוהים "מגלה רזים". (פס' מז). ואולם, כאשר מדובר באירועים החורגים מעבר להיסטוריה, כגון, כינון מלכות אלוהית ערטילאית ומעורפלת, מוטב שנישאר ספקנים.

רם איתי אלה בשמיא
גלא ריץ ורהו על...
מה די להוא
באזרית יומיא

דניאל ב. פנו דמן